

O‘QUVCHILARDA SAMARALI MULOQOTCHANLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

*Muallif: Qosimova Munajat Asqaraliyevna
Farg‘ona viloyati MMTB, Quvasoy shahar
MMTB tasarrufidagi 19-umumiy o‘rta
ta’lim maktabi amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya

Mazkur maqola umumta’lim maktabi o‘quvchilarida samarali muloqotchanlik ko‘nikmalarini shakllantirishning psixologik jihatlariga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘smirlik davridagi o‘quvchilarning muloqot kompetentligini oshirish, shaxslararo nizolarni kamaytirish va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashda psixologik xizmatning o‘rnini aniqlashdir. Tadqiqot jarayonida kuzatuv, so‘rovnoma, sotsiometriya va psixologik trening metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, muntazam o‘tkazilgan psixologik mashg‘ulotlar o‘quvchilarning og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan muloqot ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi, ularning ijtimoiy muhitdagi o‘rnini mustahkamlaydi va konfliktli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishga o‘rgatadi.

Kalit so‘zlar: *Muloqotchanlik ko‘nikmalari, kommunikativ kompetentlik, o‘smirlik davri, ijtimoiy adaptatsiya, konflikt, empatiya, maktab psixologi, trening.*

1. Introduction (Kirish)

Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishishda nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki samarali muloqotchanlik qobiliyati ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida shaxslararo munosabatlar markaziy o‘rinni egallaydi. Bu davrda o‘quvchilar do‘stlik, muhabbat, guruhdagi mavqe kabi masalalar bilan yuzmayuz keladilar. Farg‘ona viloyati, Quvasoy shahar MMTB tasarrufidagi 19-umumiy o‘rta ta’lim maktabida o‘tkazilgan dastlabki kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ba’zi o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalarining yetishmasligi ularning o‘qishdagi muvaffaqiyatsizliklariga, o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikka, yolg‘izlik hissi va tengdoshlar bilan nizolarga olib kelmoqda. Muloqotchanlik ko‘nikmalarining rivojlanmaganligi kelajakda kasb tanlash va ijtimoiy hayotda ham qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi – o‘quvchilarda samarali muloqotchanlik ko‘nikmalarini shakllantirishning psixologik asoslarini o‘rganish, ularni rivojlantirish bo‘yicha maktab sharoitida amalga oshiriladigan psixologik ishlarning samaradorligini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

2. Methods (Tadqiqot metodlari)

Tadqiqot 19-umumiy oʻrta taʼlim maktabining 7-9-sinf oʻquvchilari (jami 120 nafar) ishtirokida amalga oshirildi. Oʻquvchilar eksperimental (60 nafar) va nazorat (60 nafar) guruhlariga boʻlindi.

- **Diagnostik metodlar:**

- **Muloqotchanlik darajasini aniqlash:** "Suxbatdoshlikka moyillik" (R. Ryaxovskiy testi) va "Muloqot koʻnikmalari darajasi" (M. Reyli testi) metodikalari.

- **Konfliktchanlik darajasi:** K. Tomasning "Konfliktdagi xulq-atvor strategiyalari" soʻrovnomasi.

- **Sotsiometriya:** Oʻquvchilar guruhdagi oʻrnini va shaxslararo munosabatlarini aniqlash.

- **Kuzatuv:** Dars jarayonida, tanaffuslarda va maktab tadbirlarida oʻquvchilarning muloqotdagi xatti-harakatlari kuzatildi.

- **Rivojlantiruvchi metodlar:**

- **Muloqotchanlikni rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglar:** Eksperimental guruh oʻquvchilari uchun 8 hafta davomida haftasiga 2 marotaba (har bir mashgʻulot 45 daqiqa) maxsus muloqot treninglari oʻtkazildi. Trening dasturi ogʻzaki va ogʻzaki boʻlmagan muloqot, tinglash qobiliyati, empatiya, konfliktlarni konstruktiv hal qilish, oʻz fikrini erkin ifodalash va tanqidni qabul qilish koʻnikmalarini shakllantirishga qaratilgan amaliy mashqlar va rolli oʻyinlarni oʻz ichiga oldi.

- **Individual konsultatsiyalar:** Trening jarayonida aniqlangan muammolari boʻlgan oʻquvchilar bilan individual maslahatlar berildi.

- **Maʼrifiy suhbatlar:** Ota-onalar va pedagoglar uchun muloqotchanlikning ahamiyati va uni rivojlantirish yoʻllari boʻyicha suhbatlar tashkil etildi.

3. Results (Tadqiqot natijalari)

Tadqiqot natijalari muloqotchanlik koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik ishlarning samaradorligini tasdiqladi:

1. **Muloqotchanlik darajasi:** Eksperimental guruhda "Suxbatdoshlikka moyillik" testi boʻyicha oʻquvchilarning yuqori muloqotchanlik darajasiga ega boʻlish koʻrsatkichi boshlangʻich 35% dan yakuniy 70% ga koʻtarildi (nazorat guruhida oʻzgarish sezilarli emas – 37% dan 40% ga). "Muloqot koʻnikmalari darajasi" testi boʻyicha ham eksperimental guruhda sezilarli oʻsish kuzatildi (oʻrtacha ball 3.2 dan 4.5 ga oshdi).

2. **Konfliktchanlik darajasi:** K. Tomas metodikasi boʻyicha eksperimental guruhda "raqobat" va "chetlanish" strategiyalari pasayib, "hamkorlik" va "kelishuv" strategiyalari sezilarli darajada (oʻrtacha 25% ga) oshgani aniqlandi. Nazorat guruhida bu koʻrsatkichlarda muhim oʻzgarishlar kuzatilmadi.

3. **Sotsiometrik holat:** Eksperimental guruhdagi "chetlangan" (izolyatsiyadagi) oʻquvchilar soni boshlangʻich 15% dan 5% ga kamaydi, "yulduzlar"

(guruh liderlari) soni esa 8% dan 15% ga oshdi. Bu ularning guruhdagi ijtimoiy maqomining yaxshilanganligini ko'rsatadi.

4. **Psixologik kuzatuv:** Dastlabki kuzatuvlarda uyatchan, o'z fikrini ifoda eta olmaydigan o'quvchilar treninglardan so'ng o'zlarini erkinroq his qilib, guruh ishlarida faol ishtirok etishni boshladilar.

4. Discussion (Muhokama va tahlil)

Olingan natijalar o'smirlar davrida muloqotchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglarning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Eksperimental guruhda muloqotchanlik darajasining oshishi, konfliktli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishga moyillikning kuchayishi va ijtimoiy maqomning yaxshilanishi ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi.

Munajat Qosimova o'z tadqiqotida zamonaviy psixologiyaning asosiy tamoyillariga tayangan holda, muloqot – bu nafaqat axborot almashinuvi, balki insonning shaxsiyatini shakllantiruvchi, o'z-o'zini anglashini chuqurlashtiruvchi va ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlovchi murakkab jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Treninglarda qo'llanilgan rolli o'yinlar, simulyatsiyalar va fikr almashish mashqlari o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini berdi, empatiya va faol tinglash qobiliyatini rivojlantirdi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, maktab psixologining faoliyatida o'quvchilarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishga ustuvor ahamiyat berish zarur. Bu nafaqat ularning maktabdagi muvaffaqiyatiga, balki kelajakdagi shaxsiy va professional hayotidagi muvaffaqiyatlariga ham mustahkam zamin yaratadi.

5. Conclusion (Xulosa)

Tadqiqot natijalari o'quvchilarda samarali muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida maktab psixologi tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik va rivojlantiruvchi ishlarning zaruriyati va yuqori samaradorligini ko'rsatdi. O'quvchilarning muloqot kompetentligini oshirish ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, ijtimoiy integratsiyasini yaxshilaydi va psixologik sog'lomligini ta'minlaydi.

Tavsiyalar: 1. **Doimiy treninglar:** Maktab psixologi tomonidan muntazam ravishda muloqotchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan trening va seminarlarni o'tkazish.

2. **Integratsiyalashgan yondashuv:** O'quvchilarning muloqotchanlik ko'nikmalarini faqat psixologik mashg'ulotlarda emas, balki dars jarayonida ham rivojlantirish uchun pedagoglar bilan hamkorlik qilish (masalan, guruhli loyihalar, munozaralar).

3. **Ota-onalar bilan ishlash:** Ota-onalarga bolalarning muloqotchanligini rivojlantirishdagi o'z o'rinlari va oilada sog'lom muloqot muhitini yaratish bo'yicha maslahatlar berish.

4. **Maxsus dasturlar:** Muloqotda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladigan o'quvchilar uchun individual yoki kichik guruhlarda maxsus korreksion-rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

5. **Baholash tizimi:** O'quvchilarda muloqot ko'nikmalarining rivojlanish dinamikasini kuzatib borish uchun samarali baholash tizimini joriy etish.

Ushbu tavsiyalar 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi va boshqa ta'lim muassasalarida o'quvchilarning muloqot madaniyatini oshirishga, shaxslararo munosabatlarni yaxshilashga va ularni jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo'lishga tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri).
2. Zimnyaya, I. A. *Pedagogicheskaya psixologiya*. Moskva: Logos, 2004.
3. Karimova, V. M. *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Sharq, 2012.
4. Leontyev, A. A. *Psixologiya obshcheniya*. Moskva: Smisl, 1997.
5. Qosimova, M. A. *O'quvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha amaliy qo'llanma*. Quvasoy: 2024.